

Wobec tego należy przyjąć, że w okresie przedchrześcijańskim, w tym czasie, nie było w Polsce kultury lużyckiej, a jedynie kultury pomorskiej.

4. Według mnie, jeśli chodzi o kulturę lużycką, to nie należy zapominać o jej roli w rozwoju kultury polskiej, a zwłaszcza o jej wpływie na kulturę polską w okresie przedchrześcijańskim. Wobec tego należy przyjąć, że w okresie przedchrześcijańskim, w tym czasie, nie było w Polsce kultury lużyckiej, a jedynie kultury pomorskiej.

5. I wreszcie należy pamiętać, że w okresie przedchrześcijańskim, w tym czasie, nie było w Polsce kultury lużyckiej, a jedynie kultury pomorskiej. Wobec tego należy przyjąć, że w okresie przedchrześcijańskim, w tym czasie, nie było w Polsce kultury lużyckiej, a jedynie kultury pomorskiej.

Wobec tego należy przyjąć, że w okresie przedchrześcijańskim, w tym czasie, nie było w Polsce kultury lużyckiej, a jedynie kultury pomorskiej.

Wobec tego należy przyjąć, że w okresie przedchrześcijańskim, w tym czasie, nie było w Polsce kultury lużyckiej, a jedynie kultury pomorskiej.

Stanisław Polonski

Adres autora: Instytut Archeologii i Etnologii
 Państwowy Instytut Historyczny
 Al. J. Reja 13, Warszawa, 00-579

RUBIEŻ ARCHEOLOGICZNA NA POŁUDNIU ZIEM POLSKICH A KWESTIA KONTYNUACJI OSADNICZEJ MIĘDZY II OKRESEM EPOKI BRĄZU A POCZĄTKIEM II W. N.E.

1. W czasie od V okresu epoki brązu po środkowy okres lateński na południu ziem polskich zarysowuje się wyraźna rubież archeologiczna. Rubież tę wyznaczają z jednej strony zasięg pochówków szkieletowych ludności kultury lużyckiej, z drugiej natomiast — południowy zasięg kultury pomorskiej.

Zasięg pochówków szkieletowych — pomijając pojedyncze lub niezbyt pewne znaleziska w północnej części Polski (wyjątek w tym względzie stanowią kujawskie cmentarzyska w Czerniaku i Lachmirowicach, woj. Bydgoszcz), pojedyncze odkrycia w południowo-wschodniej części Polski oraz (z wyjątkiem grobu w Tyńczyku, woj. Wrocław) niewielkie skupisko domniemanych pochówków szkieletowych w okolicy Wrocławia — układa się między prawobrzeżnym dorzeczem górnej Odry, górnym biegiem Warty oraz lewobrzeżną, górną Wisłą. Wytyczają go stanowiska w Groszowicach i Krzywiźnie, woj. Opole, Dziętkowicach woj. Sieradz, Zbrojewsku i Jamnie, woj. Częstochowa, Blanowicach, woj. Katowice, i Stradowie, woj. Kielce.

Południowy zasięg kultury pomorskiej układa się natomiast od międzyrzecza Nysy Łużyckiej oraz środkowej Odry wzdłuż lewego pobraża w górę tej ostatniej

rzeki. Następnie jednak raptownie zmienia swój kierunek oddalając się na północ, by szerokim łukiem ominąć tereny między tym odcinkiem Odry a lewobrzeżną górną Wartą oraz początkiem biegu Warty i Pilicy. Stąd biegnie on mniej więcej prostopadle do środkowej Pilicy i łagodnym łukiem osuwa się w kierunku lewego brzegu górnej Wisły, a następnie układa się z zasady wzdłuż lewego brzegu Wisły, dochodząc do jej widel z Sanem. W dalszym ciągu południowy zasięg kultury pomorskiej przebiega od prawobrzeżnej Wisły mniej więcej w połowie jej długości między Sanem a Wieprzem, by wzdłuż tego ostatniego kierować się w stronę górnego Bugu oraz następnie międzyrzecza Bugu i Dniestru. Zasięg ten — pomijając zupełnie odosobnione, względnie nie zawsze pewne znaleziska w Bolesławcu, woj. Jelenia Góra, Sokolnikach, woj. Wałbrzych, Wronczynie, woj. Częstochowa, Działoszynie, woj. Sieradz, Zawadzie Lanckorońskiej, woj. Tarnów i w Rzemieniu, woj. Rzeszów — wyznaczają stanowiska w Mirostowicach Górnych, woj. Zielona Góra, Chojnowie i Męcince, woj. Legnica, Mokronosie Górnym, Jezierzycach Małych i Radłowicach-Gostkowicach, woj. Wrocław, Boguszytach, Gosłowicach, Ligocie Dolnej i Byczynie, woj. Opole, Wieluniu, woj. Sieradz, Dobroszycach i Sekursku, woj. Piotrków, Kuśmierkach, woj. Częstochowa, Kielcach, Zygmuntowie i Chojnie, woj. Kielce, Iwanowicach i Piekarach, woj. Kraków, Krzemienicy, woj. Rzeszów, Piasecznie, woj. Tarnobrzegu, Opolu Lubelskim, woj. Lublin, Wólce Złojckiej, woj. Zamość, Belzu, m. raj., Dubljanach, raj. L'vov i w Zvenigorodzie, raj. Bobrka.

Południowy zasięg kultury pomorskiej, której stanowiska w tym rejonie można datować najwcześniej na okres halsztacki D, choć przede wszystkim na wczesny i środkowy okres lateński, w zasadzie respektuje obszar wcześniejszych, bo na V okres epoki brązu i okres halsztacki C datowanych, pochówków szkieletowych kultury łużyckiej. Dotyczy to zwłaszcza terenu, na którym pochówki szkieletowe nadały specyficzny obraz tamtejszemu obrządkowi pogrzebowemu, będąc jego składnikiem równorzędnym w stosunku do zwyczaju ciałałowania lub dominującym. Większe przemieszanie dostrzega się jedynie wzdłuż wschodniego, lewobrzeżnego odcinka nad górną Wisłą. Ponadto jest widoczne ząbienie się stosunkowo rzadkich stanowisk kultury pomorskiej z przede wszystkim domniemanymi pochówkami szkieletowymi kultury łużyckiej okolic Wrocławia. Jakkolwiek więc obydwa elementy tego odcinka rubieży archeologicznej nie są jednoczesowe, to jednak w zasadzie młodszy nie narusza starszego. Sugeruje to, że przynajmniej od V okresu epoki brązu po środkowy okres lateński na wykreślonym wycinku podwójnej rubieży istniała silna bariera, która wcześniej nie dopuszczała zwyczajowi chowania zmarłych niespalonych do przekraczania jej na północ, później natomiast nie pozwalała na rozszerzanie się na południe kultury pomorskiej.

2. Rubież wyznaczona na krótszym odcinku przez zasięg grobów szkieletowych kultury łużyckiej młodszej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza, na dłuższym natomiast przez południowy zasięg kultury pomorskiej, posiada pewne analogie zarówno we wcześniejszych, jak i w późniejszych okresach pradziejów. Tak więc w II okresie epoki brązu bardzo podobnie układa się zasięg przede wszystkim kultury trzcinieckiej, a po części także i przedłużyckiej na południu Polski (M. Gedl, 1969). Jeszcze bardziej natomiast cały długi przebieg rubieży respektuje w okresie późnolateńskim i aż po stadium B₂ okresu wpływów rzymskich południowy zasięg grupy przeworskiej kultury grobów jamowych (K. Godłowski, 1970). Jest to widoczne, zwłaszcza w odniesieniu do terenów Górnego Śląska (przez który przede wszystkim przebiegał ów podwójny, łużycko-pomorski odcinek rubieży), gdzie w wyraźny sposób uderzają zbieżności między zasięgami i także charakterem stanowisk kultury pomorskiej i grupy przeworskiej kultury grobów jamowych (K. Godłowski, 1969).

Rubież wykreśloną przez południowy zasięg kultury pomorskiej oraz wcześniejszy zasięg pochówków szkieletowych kultury łużyckiej respektuje też wczesne osadnictwo celtyckie (Z. Woźniak, 1970). Jedynie w okolicy Wrocławia (podobnie, jak w odniesieniu do domniemanych grobów szkieletowych kultury łużyckiej i zasięgu kultury pomorskiej w tym rejonie) osadnictwo to zająbia się terytorialnie z zasięgiem kultury pomorskiej. W okresie późnolateńskim natomiast osadnictwo celtyckie zająbia się z osadnictwem grupy przeworskiej (tworząc mieszaną grupę kulturowo-etniczną „celto-przeworską”) mniej więcej w tej części Małopolski, gdzie można było uchwycić niejako zakłócenia w respektowaniu przez zasięg kultury pomorskiej obszaru pochówków szkieletowych kultury łużyckiej.

Jakkolwiek nie jest to ściśle związane z zakresem tematu niniejszej wypowiedzi, warto jednak zwrócić uwagę na tę okoliczność, że to przecież na Kujawach, gdzie w wąskim zakresie pojawiły się pochówki szkieletowe kultury łużyckiej, w okresie późnolateńskim występuje wyraźne skupisko grobów szkieletowych, traktowanych (Z. Woźniak, 1970) jako wynik zawleczenia tam pewnych idei poceltyckich. Jest to jeszcze jeden przyczynek do podniesionej, specyficznej roli Kujaw w pradziejach (W. Hensel, 1971).

3. Tak długie utrzymywanie się i bardzo konsekwentne w zasadzie przestrzeganie rubieży, nie mającej charakteru antropogeograficznego, winno być chyba traktowane jako odbicie kontynuacji osadniczej po obydwu, względnie po jednej jej stronie, kontynuacji rozumianej w szerszym, etnicznym znaczeniu tego określenia (T. Malinowski, 1969). Jeśli więc weźmiemy pod uwagę okoliczność załamania się na Górnym Śląsku, na południe od owej rubieży, osadnictwa kultury łużyckiej w okresie halsztackim i istnienie tam — nie licząc przede wszystkim epizodu celtyckiego o ograniczonym zasięgu terytorialnym — swego rodzaju pustki osadniczej aż po wczesny okres wpływów rzymskich (M. Gedl, 1962 i 1972; K. Godłowski, 1969; Z. Woźniak, 1970), to kontynuacji osadniczej między być już może w pewnym stopniu II okresem epoki brązu, a zwłaszcza między V okresem epoki brązu a II w. n.e. można się dopatrywać przede wszystkim na północ od wytyczonej rubieży. Stanowiła ona tak silną barierę w świadomości plemion zamieszkujących tereny położone od niej na północ, że mimo wspomnianej wielowiekowej pustki osadniczej oraz niemożności przyjęcia dla tego wycinka pradziejów kompletnego bezruchu osadniczego, rubież ta została przekroczona na dobrą sprawę dopiero we wczesnym okresie wpływów rzymskich.

4. Wychodząc z założeń przyjmujących, że w kulturze trzcinieckiej doszło do dalszej krystalizacji się ludności prasłowiańskiej, przesuwającej się już w ramach kultury łużyckiej w kierunku zachodnim (W. Hensel, np. 1969 i 1971), że kultura pomorska, jej rozszerzanie się, jest przede wszystkim wynikiem przemian zachodzących w obrębie niektórych plemion kultury łużyckiej (np. W. Hensel, 1971a; T. Malinowski, 1963), należałoby stwierdzić, że przebieg wytyczonej rubieży wyznacza południowy zasięg osadnictwa prasłowiańskiego w czasie, którego ona dotyczy. Na południe od owej rubieży, na odcinku wyznaczonym także przez zasięg pochówków szkieletowych kultury łużyckiej, można się przede wszystkim dopatrywać osadnictwa prailiryjskiego, aż po moment jego załamania się w ramach tamtejszej kultury łużyckiej w okresie halsztackim. Przemawia za tym zarówno specyfika owego obrządku pogrzebowego, występowanie w tamtym rejonie większości nazw podejrzanych o pochodzenie prailiryjskie (T. Milewski, 1964) oraz niektórych znalezisk (np. instrumentu muzycznego typu fletni Pana z Przeczyc, woj. Katowice), mających analogie na terenach prailiryjskich. Wbrew opinii niektórych antropologów (Z. Kapica, 1965 i 1971), stwierdzona na cmentarzyskach w Częstochowie-

-Rakowie i w Przeczycach, stosunkowo niewielka domieszka komponentu armenoidalnego w składzie rasowym pochowanych tam populacji, nie musi stanowić jedynie o infiltracji prailiryjskiej na terenie Górnego Śląska i niektórych innych obszarach sąsiadujących. Jeśli bowiem przyjąć stosunkowo długą zasiedloność ludności prailiryjskiej na owych ziemiach, jej skład rasowy może znacznie odbiegać od tego, który reprezentują populacje prailiryjskie z zachodniej, bałkańskiej części dzisiejszej Jugosławii.

Na pozostałych terenach, położonych na południe od wyznaczonej rubieży, można natomiast chyba dopatrywać się osadnictwa pratrackiego (na wschód od prailiryjskiego) i praceltyckiego (na zachód od prailiryjskiego).

LITERATURA

Gedl M.

1962 *Uwagi o zaniku kultury łużyckiej na Górnym Śląsku*, „Archeologia Polski”, t. 7, s. 337-346.

1969 *Die Lausitzer Kultur in Schlesien und Kleinpolen*, [w:] *Beiträge zur Lausitzer Kultur*, Berlin, s. 97-114.

1972 *Nowe dane do badań nad okresem lateńskim na Górnym Śląsku*, „Sprawozdania z posiedzeń komisji naukowych (Oddziału PAN w Krakowie)”, t. 15, cz. 2, s. 359-360.

Godłowski K.

1969 *Kultura przeworska na Górnym Śląsku*, Katowice — Kraków.

1970 *Przeworska kultura*, [w:] *Słownik starożytności słowiańskich*, t. IV, cz. 1, Wrocław—Warszawa—Kraków, s. 390-393.

Hensel W.

1969 *Ziemie polskie w pradziejach*, Warszawa.

1971 *Początki państwa polskiego i jego kultury*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk.

1971a *Kierunki ekspansji archeologicznej kultury „pomorskiej” (wejherowsko-krotoszyńskiej)*, [w:] tenże, *Archeologia i prehistoria*, Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk, s. 24-78.

Kapica Z.

1965 *Analiza antropologiczna materiałów osteologicznych z cmentarzyska kultury łużyckiej (Hallstatt C) w Częstochowie-Rakowie*, „Rocznik Muzeum w Częstochowie”, t. 1, s. 225-318.

1971 *Materiały z grobów szkieletowych*, [w:] Z. Kapica, B. Łuczak, *Cmentarzysko kultury łużyckiej w Przeczycach, pow. Zawiercie, w świetle badań antropologicznych*, „Rocznik Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu”, *Archeologia*, z. 8, s. 9-117.

Malinowski T.

1963 *Uwagi na temat zbieżności między kierunkami rozwoju niektórych form obrządku pogrzebowego ludności kultury łużyckiej w Polsce i ekspansji kultury pomorskiej*, [w:] *Munera archaeologica Iosepho Kostrzewski [...] oblata*, Poznań, s. 201-229.

1969 *Obrządek pogrzebowy ludności kultury pomorskiej*, Wrocław—Warszawa—Kraków.

Milewski T.

1964 *Nazwy z obszaru Polski podejrzane o pochodzenie wenezyjskie lub iliryjskie*, „Slavia Antiqua”, t. 11, s. 37-86.

Woźniak Z.

1970 *Osadnictwo celtyckie w Polsce*, Wrocław—Warszawa—Kraków.

Tadeusz Malinowski

Adres autora: Doc. dr habil. Tadeusz Malinowski

Wyższa Szkoła Pedagogiczna

76-200 Słupsk, ul. Arciszewskiego 22a

WYKAZ PRAC NUKLEONOWYCH I BROWNIANOWYCH WYKAZ PRAC
WYKAZ PRAC W WYKAZIE PRAC NUKLEONOWYCH I BROWNIANOWYCH
WYKAZ PRAC W WYKAZIE PRAC NUKLEONOWYCH I BROWNIANOWYCH

Wskazywanie na to, że w tym czasie w Polsce istniała kultura celtycka, jest
jednym z problemów, których nie udało się dotychczas rozwiązać. Wskazywanie
na to, że w tym czasie w Polsce istniała kultura celtycka, jest jednym z problemów,
których nie udało się dotychczas rozwiązać. Wskazywanie na to, że w tym czasie
w Polsce istniała kultura celtycka, jest jednym z problemów, których nie udało
się dotychczas rozwiązać. Wskazywanie na to, że w tym czasie w Polsce istniała
kultura celtycka, jest jednym z problemów, których nie udało się dotychczas
rozwiązać. Wskazywanie na to, że w tym czasie w Polsce istniała kultura
celtycka, jest jednym z problemów, których nie udało się dotychczas rozwiązać.

Wskazywanie na to, że w tym czasie w Polsce istniała kultura celtycka,
jest jednym z problemów, których nie udało się dotychczas rozwiązać. Wskazywanie
na to, że w tym czasie w Polsce istniała kultura celtycka, jest jednym z problemów,
których nie udało się dotychczas rozwiązać. Wskazywanie na to, że w tym czasie
w Polsce istniała kultura celtycka, jest jednym z problemów, których nie udało
się dotychczas rozwiązać. Wskazywanie na to, że w tym czasie w Polsce istniała
kultura celtycka, jest jednym z problemów, których nie udało się dotychczas
rozwiązać. Wskazywanie na to, że w tym czasie w Polsce istniała kultura
celtycka, jest jednym z problemów, których nie udało się dotychczas rozwiązać.

Wskazywanie na to, że w tym czasie w Polsce istniała kultura celtycka,
jest jednym z problemów, których nie udało się dotychczas rozwiązać. Wskazywanie
na to, że w tym czasie w Polsce istniała kultura celtycka, jest jednym z problemów,
których nie udało się dotychczas rozwiązać. Wskazywanie na to, że w tym czasie
w Polsce istniała kultura celtycka, jest jednym z problemów, których nie udało
się dotychczas rozwiązać. Wskazywanie na to, że w tym czasie w Polsce istniała
kultura celtycka, jest jednym z problemów, których nie udało się dotychczas
rozwiązać. Wskazywanie na to, że w tym czasie w Polsce istniała kultura
celtycka, jest jednym z problemów, których nie udało się dotychczas rozwiązać.